

بررسی تعداد زنان در تولید آثار حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی بین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰

صنم قاسمی

کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی

Sanam.ghasemi@gmail.com

سعید اسدی

استادیار دانشگاه شاهد

s.asadi@shahed.ac.ir

صدیقه محمد اسماعیل

استادیار گروه علم اطلاعات دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات

mesmaeil@gmail.com

چکیده

با توجه به اهمیت تعداد زنان در جامعه مدرن امروز، پژوهش حاضر به بررسی تعداد زنان در تولید آثار حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی بین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ پرداخته است.

این تحقیق از نوع کاربردی است که در آن با استفاده از روش پیمایشی توصیفی ارتباط بین گروه‌های مستقل زنان از نظر داشتن تفاوت بین تعداد مقالات و کتاب‌سنجیده می‌شود. جامعه آماری را تولیدات نویسندگان مقالات و کتب در رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی در دهه هشتاد در برمی‌گیرد. که حجم نمونه طبق نمونه‌گیری تصادفی از کل جامعه آماری شامل مجلات فارسی زبان در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی بود، انتخاب شد. به منظور گردآوری اطلاعات در باب مقالات از آرشیو تمام نمونه‌ها استفاده و در باب کتاب‌ها از لیست کتابشناسی موضوعی در کتابخانه ملی ایران بهره‌برده شد. در تجزیه و تحلیل داده‌های خام از طریق آمار توصیفی نتایج نشان داد در باب تولیدات مقالات، از ۱۱۹۴ مقاله تولید شده ۶۵۷ مقاله تولید زنان و ۵۳۷ مقاله تولید مردان بوده است، همچنین از ۱۵۱ کتاب تولید شده ۵۰ کتاب تولیدات زنان و ۸۲ کتاب تولید مردان بوده است.

کلید واژه‌ها: پژوهشگران زن، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، تألیف، مقاله، نویسنده پرکار.

مقدمه

با ایجاد انقلاب صنعتی و دخالت زنان در جامعه و بالا رفتن تحصیلات زنان تحقیقات زیادی در رابطه با فعالیت و عملکرد زنان در حوزه‌های مختلف انجام شده‌است، برای بیان موقعیت و شرایط واقعی زنان در جامعه باید پیرامون مسائل آنان بررسی و تحقیق شود از آنجا که برخی مسائل، خاص زنان است تفکیک بین زنان و مردان امری واجب است. برای مثال می‌توان به عناوین زیر اشاره کرد: نقش زن در خانواده، نقش زن در توسعه اقتصادی، نقش زن در صنعت، نقش زن در بهداشت، نقش زن در تولید و موارد دیگر (پارسا، ۱۳۷۹). اما در مورد رشته علوم کتابداری اطلاع‌رسانی موضوع کاملاً متفاوت است.

پویایی در هر رشته علمی به میزان پویایی و تلاش محققان و متخصصان آن رشته برمی‌گردد هر اندازه که تحقیقات و پژوهش‌های علمی در یک حوزه بالاتر رود چرخش اطلاعات در آن جامعه علمی آن حوزه نیز شتاب بیشتری به خود گرفته و شاهد پیشرفت سریع تر آن حوزه خواهیم بود که این امر زمانی اتفاق می‌افتد که محققان آن حوزه در سطوح مختلف مشارکت فعالی در تولیدات علمی داشته‌باشند. در حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی بیشتر اطلاعات و پژوهش‌های انجام شده از طریق مقالات در مجلات و کتاب‌ها در منتشر شده و در اختیار افراد قرار می‌گیرد که این مقالات و کتاب‌ها توسط زنان و مردان متخصص تألیف می‌شود.

یکی از پیامدها و محصولات عملکرد پژوهشگران و فارغ‌التحصیلان حوزه اطلاع‌رسانی تولید اطلاعات علمی در کشور است که به صورت منابع اطلاعاتی از قبیل کتاب و مقاله و... ارائه می‌شود، به دلیل وجود چنین تولیدات و این‌گونه روند مصرفی در سطح جامعه علمی شاخص باروری در این حوزه معنا پیدا می‌کند شاخص باروری علمی یکی از انواع شاخص‌هایی است که در چند دهه اخیر برای سنجش فعالیت‌های علمی وضع گردیده و مورد توجه صاحب نظران علمی قرار گرفته شده است. به وسیله این شاخص می‌توان وضعیت فعالیت‌های علمی را به طور کمی بیان و اندازه‌گیری کرد، از این طریق به تصویری عینی از فعالیت‌های یک کشور و یا حوزه‌های خاص دست می‌یابیم.

یکی از راه‌های شاخص تولید، مراجعه به منابعی است که مشخص می‌کند طی یک سال در یک حوزه علمی چه تعداد منابع اطلاعاتی و علمی تولید شده است، که رایج‌ترین آن مراجعه به منابع SCI برای

دستیابی به مقالات چاپ شده و یا آمار کتاب‌ها و مقاله‌های انتشار یافته در آن حوزه خاص طی یک سال یا دوره‌های مشخص است (حری، ۱۳۷۳: ص. ۵۲).

حضور زنان در تولید، و مصرف علم یکی از حوزه‌های بحث برانگیز در دوره معاصر است که در برگیرنده دیدگاه‌ها و مباحث گوناگون بوده و در علوم اجتماعی جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است. اما پس از گذشت یک قرن از ورود بشر به عصر نوین صنعت و دهه‌های طلایی فن‌آوری و اطلاعات، هنوز مبحث مطالعات زنان فضای سازمانی مختص به خود را نیافته و فاقد راهکارهای کاربردی و قاعده‌مند است. در واقع مطالعات فمینیستی شبه پارادایمی را ایجاد نموده است که ایجاد یک «معیار» یا «اتفاق نظر» در مورد تخصصی نمودن مباحث و تولید مفاهیم جدید را به چالش می‌کشد و هنوز به نتایج متقن در این زمینه دست نیافته است. از سوی دیگر وجود انواع و اقسام دیدگاه‌ها و نحله‌های فکری مختلف به پیچیدگی این موضوع می‌انجامد که به منظور درک بهتر از نحوه نظریه‌پردازی و ظرفیت‌های مباحث تولید دانش فمینیستی در حوزه‌های پست مدرنیستی جوامع مختلف بخصوص در کشورهای غربی به بررسی برخی از مکاتب عمده فمینیستی پرداخته می‌شود.

بسیاری از زنان فارغ‌التحصیل در این حوزه به فعالیت در این حوزه می‌پردازند، هر کدام از این زنان، که به تألیف و انتشار کتاب و یا مقاله پرداخته‌اند، خود نیز در آن حوزه خاص و تعدادی از این زنان در حوزه‌های دیگر تخصص داشته‌اند. بررسی کتاب‌ها و مقالات تولید شده در حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی که توسط همین زنان محقق انجام می‌شود، خود می‌تواند زمینه پژوهش و تحقیق‌های فراوانی را ایجاد کند. حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی جزوه آن دسته از حوزه‌ها محسوب می‌شود که زنان مشغول به تحصیل و پژوهش در آن فعالیت می‌کنند. اما باید به این موضوع توجه داشت که این زنان چه مقدار در این حوزه فعالیت دارند. باوری در بیشتر افراد محقق موجود می‌باشد مبنی بر آن که تعداد مردان فعال در تولید کتاب و مقالات بیشتر از زنان درست متضاد با میزان فارغ‌التحصیلان در این حوزه می‌باشد، این پژوهش تولید-کنندگان پرکار زن در باب کتاب و مقاله از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ را شناسایی می‌کند.

بدین ترتیب این تحقیق به دنبال پاسخگویی به این پرسش اساسی است که زنان پرکار در تولید علم در حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران چه کسانی هستند؟

پرسش های پژوهش این تحقیق شامل:

۱) زنان پرکار در تهیه و تدوین مقالات در مجلات علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی چه کسانی هستند؟

زنان پرکار در تهیه و تدوین کتاب‌ها در مجلات علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی چه کسانی هستند؟

روش شناسی پژوهش

روش این پژوهش پیمایشی توصیفی از نوع کاربردی است. جامعه آماری در این پژوهش کلیه مقالات و کتاب‌های منتشر شده در حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی توسط نویسندگان ایرانی (زنان) بین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ است که باید شرایط فوق را داشته باشد، اولاً حداقل دارای یک نویسنده زن باشد و ثالماً به زبان فارسی چاپ شده باشند.

برای هر پژوهش روش‌های نمونه‌گیری متفاوتی موجود می‌باشد. در این پژوهش اینگونه اقدام شد در حوزه کتابداری با توجه به بانک اطلاعات نشریه ایران (Magiran) سیزده نشریه حوزه کتابداری تولید می‌شود همچنین هفت نشریه الکترونیکی در این حوزه تولید می‌شود از سیزده نشریه به طور تصادفی چهار نشریه انتخاب و همچنین از نشریات الکترونیکی یک نشریه (مجله کتابدار) و یک نشریه از دانشگاه‌های ایران (تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی فارسی همراه چکیده انگلیسی) انتخاب شد. هر کدام از این نشریات بنا به تعریفی که برایشان انجام داده می‌شود به فصلنامه، ماهنامه، سالنامه و... تقسیم می‌شود. که هر کدام دارای تعداد فراوانی مقاله را نیز شامل می‌شود. در این پژوهش به عمل نمونه‌گیری تصادفی دست زده شده که شش مجله معتبر که در دهه هشتاد به چاپ رسیده‌اند را مورد بررسی قرار می‌دهیم که این شش مجله شامل:

۱. فصلنامه تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی (پیام کتابخانه).

۲. تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی فارسی همراه چکیده انگلیسی

۳. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی

۴. مجله کتابدار

۵. فصلنامه اطلاع‌شناسی

۶. فصلنامه دانش‌شناسی (علوم کتابداری و فناوری اطلاعات) است.

مبحث دوم در باب تولید کتاب است که باید شرایط فوق را داشته باشد اولاً چاپ اول را شامل شود ثانیاً حداقل دارای یک نویسنده زن باشد و ثالثاً به زبان فارسی باشد، در این باب دست به نمونه‌گیری زده نشده بلکه از لیست موضوعی کتابخانه ملی ایران در دهه هشتاد برای بدست آوردن اطلاعات استفاده شد.

ابزار و روش گردآوری داده‌ها

روش کتابخانه‌ای: به منظور جمع‌آوری اطلاعات درباره بدست آوردن تعداد زنان فعال در این رشته از روش جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای استفاده شده است

یافته‌های پژوهش

زنان پرکار در تهیه و تدوین مقالات در مجلات علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی چه کسانی هستند؟

نویسندگان پرکار در مقالات، به نویسندگانی که در دهه هشتاد (۱۳۸۰-۱۳۹۰) بیشترین تعداد تولید مقاله را که شامل بیش از ۱۵ مقاله می‌شود اطلاق می‌شود.

در جدول شماره ۱ در مجموع مجلات تعداد فراوانی زنان تولیدکننده مقالات برابر ۶۳۵ نفر بوده است که از این تعداد بر مبنای جدول فوق و با شمارش تعداد مقالات چاپ شده در هر مجله، نرگس نشاط با تعداد ۱۸ مقاله چاپ شده و فهیمه باب الحوایجی با تعداد ۱۵ مقاله و مه‌ری پریخ با تعداد ۱۵ مقاله در رتبه اول تا سوم پرکارترین نویسندگان هستند و مابقی این نویسندگان کمتر از ۱۵ مقاله تولید کرده‌اند. قابل ذکر است که این آمار تنها از شش مجله مورد بررسی این پژوهش به دست آمده است.

جدول ۱: نویسندگان زن با داشتن بالاترین تعداد مقالات

ردیف	نام نویسنده مقالات	پیام کتابخانه	تحقیقات کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاهی	اطلاع-شناسی	دانش-شناسی	مجله کتابدار	کتابداری و اطلاع-رسانی	جمع
۱	نرگس نشاط	-	۴	۱۳	-	-	۱	۱۸
۲	فهیمه باب الحواجی	۳	۲	۲	-	۶	۳	۱۵
۳	مهری پربرخ	-	-	-	-	۱	۱۴	۱۵
۴	زهره میرحسینی	۲	-	-	۹	-	۲	۱۳
۵	نجلا حریری	-	۱	۱	۶	-	۴	۱۲
۶	ناهید بنی اقبال	-	۵	-	۵	۱	-	۱۱
۷	فرشته دیدگاه	۲	۱	۱	۵	-	۱	۱۱
۸	هاجر ستوده	۱	۲	۶	-	-	۲	۱۱
۹	فرشته سپهر	۴	-	-	-	۶	-	۱۰
۱۰	فریده عصاره	-	۱	۲	۲	-	۵	۱۰
۱۱	فاطمه فهیم نیا	-	۵	۲	۱	-	۱	۹
۱۲	شکوه تفرشی	-	-	۱	-	۶	۲	۹
۱۳	صدیقه محمد اسماعیل	۳	۱	-	۴	-	-	۸
۱۴	شعله ارسطوپور	-	-	۱	-	-	۷	۸
۱۵	فیروزه زارع فراسبندی	۳	-	-	-	-	۳	۶
۱۶	نشانه پاکدامن	-	۳	-	-	-	۳	۶
۱۷	زهرا اباذری	۲	۱	۱	۱	۱	۱	۶
۱۸	مهردخت وزیری	-	-	-	۱	۵	-	۶
۱۹	عاطفه شریف	-	۱	۲	-	-	۳	۶
۲۰	زهرا کاظم پور	۲	۱	۱	۱	۱	۱	۶
۲۱	مریم نظری	-	-	-	-	-	۵	۵
۲۲	اشرف السادات بزرگی	-	-	-	-	۵	-	۵

۵	-	۵	-	-	-	-	۲۳	رابعه حاجبی
۵	-	۵	-	-	-	-	۲۴	فاطمه سادات حسینی
۵	-	-	۴	-	۱	-	۲۵	فاطمه نوشین فرد

زنان پرکار در تهیه و تدوین کتاب‌ها در مجلات علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی چه کسانی هستند؟

نویسندگان پرکار، به نویسندگانی اطلاق می‌شود که در دهه هشتاد (۱۳۸۰-۱۳۹۰) بیشترین تعداد تولید کتاب که شامل تولیدات بیش از دو کتاب می‌شود را داشته‌اند.

بر مبنای جدول شماره ۲ و با شمارش تعداد نویسندگان زن کتاب‌های چاپ شده در دهه هشتاد از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ به این نتیجه رسیده می‌شود که از مجموع ۵۷ زن تولیدکننده کتاب در دهه هشتاد وجود داشته‌اند که از این تعداد نصرت ریاحی با تعداد ۴ کتاب چاپ شده و ناهید بنی اقبال با تعداد ۴ کتاب چاپ شده در رتبه اول و دوم و لیلا مرتضایی با ۲ کتاب فاطمه (بهار) رهادوست با ۲ کتاب صدیقه احمدی فصیح با ۲ کتاب فاطمه پازوکی با ۲ کتاب جزء پرکارترین نویسندگان هستند. و مابقی نویسندگان تنها یک کتاب تولید کرده‌اند.

جدول ۲: نویسندگان زن با داشتن بالاترین تعداد کتاب در دهه هشتاد

ردیف	نام نویسنده	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	جمع
۱	نصرت ریاحی	۱	-	-	-	-	-	-	-	۲	۱	-	۴
۲	ناهید بنی اقبال	۱	۲	-	-	-	-	۱	-	-	-	-	۴
۳	لیلا مرتضایی	۱	-	-	۱	-	-	-	-	-	-	-	۲
۴	فاطمه رهادوست	-	-	-	-	۱	-	-	۱	-	-	-	۲
۵	صدیقه احمدی	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۲
۶	فاطمه پازوکی	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	-	۱	۲

نتیجه گیری

انقلاب ارتباطات و اطلاعات به سرعت اقتصاد، فرهنگ و سیاست جهان را دستخوش دگرگونی می‌کند و جهان را عملاً به یک "دهکده جهانی" تبدیل می‌کند و این دهکده جهانی شامل زنان و مردانی با دانش بالا و اطلاعاتی بالاتر هستند که خواستار آنند که این اطلاعات را در اختیار افراد دیگر قرار داده تا به وسیله این اطلاعات رشته‌های قدیمی به پیشرفت دست‌یابند و رشته‌های جدیدی با استناد به این اطلاعات ایجاد شود. این اطلاعات را می‌توان در مقالات و کتاب‌ها بیان کرد.

در تحقیقات گذشته به اندازه قابل‌تعملی به نام نویسندگان در حوزه علوم اطلاعات و دانش‌شناسی توجه نشده بوده است، تنها یک پژوهش قابل‌بحث وجود دارد که آن هم به دلیل تفاوت در بازه زمانی و تفاوت در جامعه آماری با این پژوهش متفاوت است.

قابل ذکر است دو عامل بازه زمانی و جامعه آماری در تعیین نویسندگان نقش مهمی را ایفا خواهند کرد، که باعث تغییر نام نویسندگان پرکار در جامعه مورد پژوهش خواهد شد.

پیشنهاد برای پژوهش‌های آینده

پژوهش حاضر بررسی نقش زنان در تولید آثار حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی را نشان داد. ممکن است این سؤال پیش آید که آیا می‌توان نتایج این تحقیق را برای سایر رشته‌ها و سال‌های متمادی دیگر تعمیم داد.

۱. با توجه به ماهیت متفاوت و مستقل هر رشته آموزشی، پیشنهاد می‌شود پژوهش مشابه این پژوهش برای دیگر رشته‌ها نیز انجام شود.

۲. از آنجا که پژوهش حاضر تنها شش مجله ۱. فصلنامه تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی (پیام کتابخانه) ۲. تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی فارسی همراه چکیده انگلیسی ۳. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی ۴. مجله کتابدار ۵. فصلنامه اطلاع‌شناسی ۶. فصلنامه دانش‌شناسی را مورد بررسی قرار داده است پیشنهاد می‌شود تا پژوهشی مشابه برای مجلات دیگر انجام‌پذیرد تا تفاوت تعداد تولیدات زنان در مجلات دیگر مورد بررسی قرارگیرد.

۳. پژوهش حاضر تنها مقالاتی که به زبان فارسی تولید شده بود را مورد بررسی قرار داده است پیشنهاد می شود تا پژوهشی مشابه برای مقالاتی به زبان های دیگر و یا مقالات ترجمه شده مورد بررسی قرار گیرد

۴. همچنین می توان در پژوهشی به تعیین زنان پرکار در مجلات ISI پرداخت.

۵. بررسی زنان پرکار در مجلات خارج از کشور.

فهرست منابع

پارسا، فرزانه، (۱۳۸۰)، " نقش زنان ایرانی در تولید کتاب از سال ۱۳۷۷-۱۳۵۸"، فصلنامه کتاب، ۱۳۸۰، ۱۲، ۵۰-۶۷.

پارسایی محمدی، پرستو، زارع فراشبندی، فیروزه، (۱۳۸۷)، " بررسی سهم زنان در تولید مقالات فارسی کتابداری . اطلاع‌رسانی منتشر شده در سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۴۷"، ۱۳۸۷، فصلنامه پیام کتابخانه، ۵۴، ۱، ۶۹-۶۷.

جوکار، طاهره، ورع، نرگس، (۱۳۸۸)، " بررسی میزان مشارکت محققان زن و مرد در تولید مقالات علمی در مجلات هسته حوزه کتابداری ایران: مقایسه موردی فصلنامه کتاب و فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی"، فصلنامه کتاب، ۷۷، بهار ۱۳۸۸، ۹۵-۱۱۰.

حری، عباس، بررسی فعالیت های علمی پژوهشی اعضای علمی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی تا پایان سال ۱۳۷۸، فصلنامه کتاب دوره یازدهم، شماره ۲،

تابستان ۱۳۷۹، ۹-۳۶.

حری، عباس و همکاران، دایره المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی " جلد اول، ۱۳۸۱، مرکز اسناد و کتاب خانه ملی ایران.

زارع فراشبندی، فیروزه، کربلایی، مجتبی، باجی، فاطمه، زاهدیان ورنو، سفادرانی، مریم، (۱۳۸۶)، " بررسی موضوعات محوری همکاری گروهی و سهم مشارکت افراد و سازمان‌ها در تولید مقالات مجله علمی پزشکی دانشکده علوم پزشکی جندی شاپور اهواز"، ۱۳۸۶، طرح تحقیقاتی شماره ۸۶، ۷۳- ۸۶- II، دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز

سلطانی، پوری، راستین، فردین، (۱۳۷۲)، "اصطلاح‌نامه کتابداری ذیل نشریات
ادواری" ۱۳۷۲، تهران، انتشارات فرهنگ معاصر.